

Prosocialno in agresivno vedenje učencev v šoli

Prosocial and aggressive behaviour of pupils in school

Ivan Škoflek

Povzetek

Ivan Škoflek,
dr. def.,
Pedagoška
fakulteta v
Ljubljani,
Kardeljeva
pl. 16, 1000.

Prispevek govori o nekaterih vedenjskih značilnosti učencev, ki podpirajo ali ovirajo njihovo vključevanje v razredni oziroma šolski kolektiv. Avtor izhaja iz postavke, da je medsebojno sprejemanje učencev eden temeljnih pogojev njihove šolske uspešnosti. Prosocialno (socialno zaželeno, produktivno) se vede učenec, ki si prizadeva za dobre odnose z vrstniki, rad z njimi sodeluje, jim pomaga, uživa v njihovi družbi itd. Za prosocialno vedenje v šoli naj bi otrok razvil/razvijal številne socialne veščine v družini. Seznam teh veščin si je avtor sposodil pri Bašičevi (2000). Teoretična razmišljanja o prosocialnem in agresivnem vedenju šolskih otrok so podprta z manjšo raziskavo tega vedenja v treh slovenskih šolah (Ljubljana, Jesenice, Velenje). Raziskava je bila opravljena z uporabo anketnega vprašalnika PROS/AG, avtorjev M. Žužul in V. Vlahović-Štetić (Vlahović-Štetić, 1992), na vzorcu 334 učencev OŠ in 47 dijakov. Nekateri rezultate avtor primerja z ustreznimi rezultati podobne raziskave na Hrvaškem.

Ključne besede: *prosocialno vedenje, agresivno vedenje, socializacija, večine medosebnega vedenja*

Abstract

The article discusses some behavioural patterns in students/pupils that support their integration in their school or make it harder. Its author presumes that acceptance by peers presents one of the key elements for success in school. A student/pupil behaves pro socially (i.e., productively and sociably) when he/she strives for good relationships with their peers, enjoys team work, is willing to help, enjoys their peers' company etc. In order to behave pro socially the child should develop his/her social skills in their family. The list of social skills is taken from Bašič (2000). The theoretical reflections on pro social and aggressive behaviour in school children in the article are supported by a small research conducted in three schools in Slovenia (Ljubljana, Jesenice, Velenje). The research was based on a PROS/AG questionnaire by M. Žužul and V. Vlahović-Štetić (Vlahović-Štetić, 1992), and it included 334 primary school children and 47 high school students. The author compares some results with the results from a similar research conducted in Croatia.

Key words: *prosocial behaviour, aggressive behaviour, socialisation, interpersonal behaviour skills*

1. Uvod

Otrokova šolska pa tudi siceršnja uspešnost je odvisna od vseh njegovih bio-psiho-socialnih danosti in sposobnosti. V tem prispevku se bomo posvetili pretežno socialnemu vidiku tega kompleksnega razvojnega potenciala, ali še bolj konkretno - nekaterim oblikam vedenja, ki podpirajo ali ovirajo otrokovo vključevanje in sprejetost v razredni oziroma šolski kolektiv, ker menimo, da je to nujen pogoj za uspešno otrokovo šolsko obdobje. Razpravljali bomo torej o nekaterih vprašanih primarne socializacije in o posledicah le-te, ko otrok prestopi prag institucionalne vzgoje (vrtca, šole). Predstavili in komentirali pa bomo tudi nekaj raziskovalnih rezultatov iz domače raziskave tega pojava v šolskem obdobju in jih poskusili primerjati z rezultati podobne raziskave na Hrvaškem.

Do vstopa v vrtec oziroma šolo osvaja otrok socialne izkušnje, vedenjske spretnosti oziroma veščine, navade, družbene vrednote itd. pretežno v družini. Zato je družina najpomembnejši dejavnik primarne socializacije.

Vsi starši želijo vzgojiti svoje otroke kar najbolje, a se že pojmovanja, kaj je vzgoja, razlikujejo iz družine v družino, večkrat celo med staršema v eni družini. Mnogi starši vzgajajo svoje otroke tako, kot so bili vzgajani sami pred dvajsetimi ali več leti. Med družinami pa obstajajo še druge za vzgojo in socializacijo otrok pomembne razlike, kot je izobrazba staršev, poklic, služba, zaslužek, življenjski standard, medsebojni odnosi, družinske navade, vrednote itd. Vse to je povezano z otrokovo učno in socialno uspešnostjo, kar potrjujejo tudi domače in tuje raziskave (Toličič in Zorman, 1970, Galeša in sodelavci, 1972, Kos, 1992, Bašič, 2000). Tudi izkustveno vemo, da prihajajo otroci v prvi razred osnovne šole z različnimi predznanji, navadami, socialnimi izkušnjami, kar lahko usodno vpliva na njihovo šolsko uspešnost, zlasti še tedaj, ko gre za večje razvojne primanjkljaje. Iz šolske prakse vemo tudi to, da učitelji, pa tudi učenci, lažje "prenašajo" učno manj uspešne kot vedenjsko težavne oziroma slabo socializirane sošolce. Prvim pomagajo, drugih se bojijo, ker jih ogrožajo. Zato bomo v tem prispevku namenili pozornost nekaterim oblikam vedenja, ki so pomembne za otrokovo socialno uspešnost oziroma sprejetost med vrstniki. Govora bo o t.i. prosocialnem vedenju, ki podpira otrokovo vključevanje in sprejetost med vrstnike, in o agresivnem, motečem vedenju, zaradi katerega vrstniki sošolca, ki se vede agresivno, ne marajo, ne sprejemajo medse.

2. Kaj je prosocialno in kaj agresivno vedenje

Sestavljena *prosocialno* ni popolna soznačnica za *socialno*, dodaten pomen ji daje predpona *pro*, ki izraža v tem primeru privrženost, naklonjenost socialnemu oziroma družbeno sprejemljivemu, zaželenemu vedenju (SSKJ, IV/224). Prosocialno se vede otrok, ki si prizadeva za dobre odnose z vrstniki, rad z njimi sodeluje, jim pomaga, uživa v njihovi družbi itd. Naše razumevanje prosocialnega in vsakršnega vedenja vsebuje torej *namen* (notranjo otrokovo potrebo), *obliko* (otrokovo socialno spretnost, veščino) in *učinek* (doživljanje) otrokovega vedenja v določenem socialnem okolju oziroma položaju (med vrstniki). Ta trodimenzionalna dinamična struktura

vedenja vsebuje več izhodišč, pomembnih za k prosocialnemu vedenju usmerjeno vzgojo nasploh in za preventivno socialnopedagoško pomoč otrokom s težavami pri vključevanju v socialne skupine (šolo) zaradi pomanjkanja *prosocialnosti* oziroma zaradi *motečega, agresivnega* (socialno izključujočega) vedenja. Možna izhodišča glede na predhodno razmišljanje so:

- vedenje je rezultat učenja, zgleda in izkušenj v določenem socialnem okolju (v družini, od sosedov, v soseski, šoli, družbi);
- vedenje je dinamičen (spremenljiv) in interaktiven (reaktiven, odnosen, socialnim potrebam prilagodljiv) pojav;
- vsakršno vedenje, torej tudi prosocialno ali agresivno, dobi svoj vrednostni pomen (zaželenosti, nezaželenosti) šele v konkretnem družbenem okolju. Če obstaja, na primer, med družino in šolo večja ali velika razlika v vrednostnem pojmovanju vedenja, lahko pričakujemo, da bo imel otrok zaradi teh razlik določene prilagoditvene (vedenjske) in čustvene težave (stiske, strah). Primer, ki je realno mogoč, bi bil, če družina navaja otroka, naj svojih stvari, ki so mu jih težko kupili, ne posoja ali daje drugim, šola pa pričakuje in zahteva ravno narobe. Takih razlik je v vsakdanjem otrokovem življenju nič koliko.

S temi razmišljanji smo želeli opozoriti na kompleksnost vedenja, na razlike v vrednostnem pojmovanju posameznih oblik vedenja med dvema ali več socialnimi okolji, v katerih otrok živi sočasno itd.

Obstajajo pa tudi drugačne razlage prosocialnega vedenja. Bašičeva (2000, str.77) omenja več avtorjev, ki istovetijo prosocialno vedenje z altruizmom v smislu človekoljubnosti, nesebičnosti, požrtvovalnosti. Ne glede na razliko med obema pojmovanjema pa si bomo za nadaljnje razmišljanje o prosocialnem vedenju zastavili nekaj vprašanj. Prvič, v kakšnih življenjskih okoliščinah bo otrok razvil prosocialno vedenje, drugič, kdaj se otrok začne vesti prosocialno, in tretjič, katere oblike prosocialnega vedenja so znane v naši kulturi, zlasti še v šolskem obdobju?

Pri nastajanju, razvijanju prosocialnega vedenja je najpomembnejša *družina* (dober zgled pri starših, pozitivna identifikacija, starševska ljubezen, pozornost in naklonjenost do otrok, pozitivne otrokove izkušnje še z drugimi odraslimi itd.). Pa ni vedno tako in žalostno je dejstvo, da otrok v takem primeru ne more zamenjati svojih staršev. Če ima otrok v predšolskem obdobju *družbo vrstni-*

kov iz prosocialno usmerjenih družin, obstaja večja verjetnost, da bo osvojil več predizkušenj za prosocialno vedenje, kot če izhajajo vrstniki iz družin, kjer v medsebojni odnosih ni zgloda za prosocialno vedenje in možnosti pozitivne identifikacije. Zato so mnogi starši še posebej pozorni na to, s kakšnimi vrstniki, na primer pred hišo, na dvorišču ali na igrišču, se družijo njihov otrok. Pomembno vlogo pri razvoju prosocialnega vedenja ima tudi *šola*, ki to (vlogo) uresničuje s temeljnimi vzgojnimi nalogami, kot so posredovanje in osvojitve družbeno veljavnih vrednot, pozitivni zgled učiteljev učencem, medsebojna strpnost in naklonjenost, dobra organizacija dela in življenja šole, ugodno socialno vzdušje itd. Iz izkušenj vemo, da se šole prav v tem pogledu razlikujejo med sabo. Zato se v večjih krajih, kjer je več šol, dogaja tudi to, da se nekateri starši, ko vključujejo svoje prvošolčke v šolo, odločajo za *boljšo* šolo ne glede na to, da bodo morali svojega otroka dnevno voziti na drugo stran mesta.

Vprašanje, kdaj se otrok začne vesti prosocialno, je povezano z njegovim kognitivnim razvojem. Odgovor pa bi se konkretnije lahko glasil, da tedaj, ko začne zaznavati in razumevati svet okrog sebe, pomembnost medosebnih odnosov in vplivov, ko postanejo posamezne oblike njegovega prosocialnega vedenja za okolje prepoznavne in ko se okolje nanje tudi ustrezno odzove.

Ostalo je še vprašanje, katere konkretne oblike vedenja oziroma *socialne veščine* so povezane s potencialnim prosocialnim vedenjem, zlasti še v šolskem obdobju. Na to vprašanje bomo poskusili odgovoriti s pomočjo inventarja socialnih veščin (tabela 1), ki jih po Cartledgeu in Milburnu (1995) navaja Bašičeva (2000, str.78).

Tabela 1: Inventar socialnih veščin.

Temeljne socialne veščine	Zahtevnejše socialne veščine	Veščine ravnanja s čustvi
● poslušanje, ● začenjanje pogovora, ● pogovarjanje, ● spraševanje, ● zaključevanje pogovora, ● predstavljanje sebe, ● predstavljanje drugih oseb,	● iskanje pomoči, ● iskanje informacij, ● dajanje navodil, ● upoštevanje navodil, ● prepričevanje drugih, ● opravičevanje za napake	● prepoznavanje lastnih čustev, ● izražanje lastnih čustev, ● razumevanje čustev drugih, ● ravnanje z jezo drugih, ● ravnanje v primeru odklanjanja ● s strani drugih,

Veščine, ki nadomestijo agresivnost	Veščine ravnanja s težavami	Veščine načrtovanja
● zahvaljevanje, ● dajanje komplimentov ● iskanje, dopuščanje, ● pogajanje, ● samokontrola, ● ravnanje z lastno nemotiviranostjo ● ravnanje z lastno jezo, ● zavzemanje za lastne pravice in potrebe, ● izogibanje konfliktom	● prigovarjanje, ● odgovarjanje na prigovore, ● ravnanje z neuspehi, ● odgovarjanje na prepričevanja, ● ravnanje z večpomen-skimi sporočili, ● ravnanje z obtožbami, ● pripravljanje na "težke" pogovore, ● ravnanje s pritiski grupe, ● zavzemanje za druge	● izražanje naklonjenosti, ● ravnanje z lastnimi občutki neugodja, ● ravnanje z lastnimi občutki strahu, ● samopriznanje ● odločanje za akcije, ● odločanje o problemih, ● postavljanje ciljev, ● preučevanje lastnih sposobnosti, ● usklajevanje problemov po prioriteti, ● odločanje o lastni vlogi, ● odločanje o drugih, ● planiranje lastnih aktivnosti, ● planiranje aktivnosti za druge

Da imajo naštete socialne veščine (oblike) prosocialni učinek, morajo vsebovati prosocialni *namen in cilj*. Na primer, otrok *se predstavi* skupini vrstnikov z namenom, da bi ga le-ti *sprejeli medse*, in s ciljem, da bi se z njimi igral.

In še nekaj o agresivnem vedenju. Bašičeva (2000, str.78) posrečno definira *agresivno vedenje* kot vedenje z *druge strani* (prosocialnega vedenja, I.Š.). Če poskusimo vsaj prvonaštete socialne veščine vseh šestih, zgoraj naštetih kategorij obrniti (na drugo stran), se agresivno vede otrok, ki *ne posluša*, *ne išče pomoči*, *ne prepozna lastnih čustev*, *ne išče oziroma ne dopušča* (drugih rešitev, I.Š.), *ne ugovarja*, *se ne odloča za akcije* (se raje umakne, I.Š.). Podobno bi lahko obrnili še ostale zgoraj naštete veščine socialnega vedenja in dobili bi precej kompleksno shemo agresivnega vedenja.

Kot ni nobenega dvoma, da je prosocialno vedenje pot k socialni in

sploh življenjski uspešnosti, tako tudi ni dvoma, da agresivno vedenje ovira otrokov razvoj, ker je moteče, večinoma destruktivno in ga kot takega ne sprejema nobena civilizirana družba.

Predhodna teoretična razmišljanja bomo poskusili preverjati z izsledki raziskave, katere rezultate bomo predstavili in interpretirali v nadaljnjem tekstu.

5. Metodologija

3.1. Namen raziskave

Motivirani z rezultati raziskave o prosocialnem in agresivnem vedenju, ki so jo opravili zagrebški kolegi na reprezentativnem vzorcu učencev hrvaških osnovnih šol (Bašić, 2000), smo se namenili raziskati taisti problem na (za statistično analizo primernem) vzorcu učencev slovenskih šol. Anketiranje smo uspeli opraviti na treh različnih šolah, nismo pa uspeli zajeti tolikšnega števila učencev, da bi bil tudi naš vzorec enako reprezentativen kot hrvaški.

Naš glavni namen je bil torej raziskati pojav tudi pri nas, primerjati oziroma analizirati razlike med različnimi podvzorci, kjer pa bi bilo metodološko dopustno, tudi primerjati naše in hrvaške izsledke.

3.2. Problem

Problem naše raziskave bomo poskusili opredeliti z naslednjimi vprašanji:

Ali obstajajo razlike v izražanju prosocialnega in agresivnega vedenja med učenci

- 1. in 2. ter 3. in 4. razreda OŠ?
- ženskega in moškega spola?
- osnovnih šol v Ljubljani, Velenju in na Jesenicah?
- slovenskih in hrvaških šol?

Ali je izsledke raziskave mogoče uporabiti kot nekakšno usmeritev za prosocialno vzgojo, na primer v osnovni šoli, poleg tega pa tudi za nudenje pomoči otrokom in mladostnikom s težavami v socialni integraciji (zaradi preveč agresivnega vedenja)?

3.3. Raziskovalni instrument

Prosocialno in agresivno vedenje smo raziskovali z vprašalnikom

PROS/AG (prosocialno/agresivno vedenje) zagrebških kolegov M. Žužula in V. Vlahovič-Štetić (Vlahovič-Štetić, 1992). Vprašalnik ima 20 postavk (spremenljivk), 10 za ugotavljanje prosocialnega in 10 za ugotavljanje agresivnega vedenja (tabela 2). Intenzivnost v vprašalniku navedenih oblik vedenja so razredniki ocenjevali s pomočjo na šolah zaposlenih socialnih pedagogov v juniju 1999, in sicer na 5-stopenjski lestvici (1-nikoli se ne obnaša tako, 2-redkokdaj se obnaša tako, 3-včasih se obnaša tako, 4-pogosto se obnaša tako, 5-skoraj vedno se obnaša tako).

Tabela 2: Postavke vprašalnika PROS/AG.

Postavke prosocialnega vedenja	Postavke agresivnega vedenja
1. Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem.	2. Se prepira in vpije na sošolce.
3. Pomaga sošolcem.	4. Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga pri tem ovira.
5. Sočustvuje s sošolci, ki so težko bolni ali zapuščeni ali se jim je zgodila kakšna nesreča.	6. Kljubuje.
7. Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje.	8. V igrah s sošolci želi zmagati za vsakom ceno.
9. Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje.	10. Če ga kdo izzove, se z njim stepe.
11. Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet.	12. Sošolcem jemlje šolske potrebščine.
13. S sošolci deli bonbone in sladkarije.	14. Izziva konflikte.
15. Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže.	16. Sošolcem se posmehuje.
17. Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri.	18. Začenja pretepe s sošolci.
19. Sočustvuje s kaznovanimi sošolci.	20. Uničuje šolski pribor in opremo.

Iz oštevilčenosti posameznih postavk je razvidno, da so si postavke prosocialnega in agresivnega vedenja sledile izmenično (na lihih mestih prosocialne, na sodih pa agresivne postavke vedenja).

3.4. Raziskovalni vzorec

V raziskavo smo zajeli 354 učencev treh osnovnih šol (Ljublja-

na, Jesenice, Velenje) in 47 dijakov iz različnih krajev Slovenije, ki so bivali v enem dijaškem domu (v Ljubljani). Skupaj torej 381 učencev in dijakov. Statistično smo podrobneje analizirali predvsem pod vzorec učencev osnovnih šol ($n = 354$, od tega jih je 162 moškega in 172 ženskega spola), pod vzorec dijakov ($n = 47$) pa smo vključili le v tisto analizo, s katero smo hoteli izračunati relativne razlike med aritmetičnimi sredinami ocenjenega prosocialnega in agresivnega vedenja za slovenski in hrvaški vzorec (tabeli 5 in 6).

Tabela 3: Absolutne (f) in relativne frekvence (f%) v raziskavo vključenih učencev in dijakov po krajih (Ljubljana, Jesenice, Velenje).

	Ljubljana	Jesenice	Velenje	Skupaj
Razred	f (f%)	f (f%)	f (f%)	f (f%)
1.in 2.r.OŠ	84 (22,1%)	42 (11,0%)	45 (11,8%)	171 (45,0%)
3.in 4.r.OŠ	71 (18,7%)	42 (11,0%)	50 (13,1%)	163 (42,7%)
Dijaki	47 (12,3%)			47 (12,3%)
Skupaj	202 (53,1%)	84 (22,0%)	95 (24,9%)	381 (100,0%)

3.5. Statistična analiza anketnih rezultatov

Statistično analizo anketnih rezultatov smo opravili s programom SPSS, verzija 7.5 za Windows 95/NT (f, f%, aritmetična sredina, standardni odklon, t-test, F-test).

Rezultate predstavljamo v tabelah.

4. Rezultati in razprava

4.1. Prosocialno in agresivno vedenje učencev prvih in drugih razredov osnovnih šol v Ljubljani, na Jesenicah in v Velenju

Omejitev naše raziskave je ta, da relativno majhni podvzorci anketiranih učencev ne omogočajo širokih posplošitev, da bi torej lahko odkrili trdne razlike med Ljubljano, Jesenicami in Velenjem. Z upoštevanjem nekaterih demografskih, gospodarskih in kulturnih značilnosti izbranih krajev, ki so splošno znane, pa je vsaj nekatere rezultate oziroma razlike v rezultatih vendarle možno pojasniti oziroma razumeti.

Tabela 4: Aritmetične sredine ocen prosocialnega in agresivnega vedenja učencev 1.in 2.r. OŠ Ljubljana, Jesenice, Velenje (n = 171)¹.

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Lj.	Jes.	Vel.	Sk.
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	3,29	4,17	3,56	3,57
Pomaga sošolcem	3,39	4,12	3,58	3,62
Sočustvuje s sošolci, ki se jim je zgodila nesreča...	3,46	4,29	4,13	3,84
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	3,27	4,10	3,56	3,55
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje	3,37	4,17	3,98	3,73
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	2,42	3,95	3,36	3,36
S sošolci deli bonbone in sladkarije	3,12	4,40	3,56	3,55
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	3,42	4,31	3,93	3,77
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	2,87	3,71	3,13	3,15
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	2,42	3,88	1,64	2,57
Skupaj:	31,05	41,10	34,43	34,71

Spremenljivke agresivnega vedenja	Lj.	Jes.	Vel.	Sk.
Se prepira in vpije na sošolce	2,37	2,36	2,33	2,36
Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga ovira	2,21	2,26	2,49	2,30
Klubuje	2,35	1,57	2,15	2,10
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	2,35	2,21	2,84	2,44
Če ga nekdo izzove, se z njim stepe	2,42	2,60	2,31	2,43
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	1,76	1,55	1,36	1,60
Izziva konflikte	2,06	2,17	1,89	1,94
Sošolcem se posmehuje	2,00	2,00	2,16	2,04
Začenja pretepe s sošolci	1,83	1,83	1,49	1,74
Uničuje šolski pribor in opremo	1,65	1,54	1,16	1,47
Skupaj:	21,00	20,09	20,16	20,42

¹V tej in vseh naslednjih tabelah se povprečne vrednosti nanašajo na lestvico, kjer vrednost 1 ustreza odgovoru nikoli se ne obnaša tako, 2 - redkokdaj se obnaša tako, 3 - včasih se obnaša tako, 4 - pogosto se obnaša tako in 5 - skoraj vedno se obnaša tako.

Skupne aritmetične sredine smo izračunali iz podvzorca vseh prvošolcev in vseh drugošolcev ($n=171$). Ker predstavljajo aritmetične sredine merilo centralne tendence, pomenijo višje vrednosti (v isti vrsti) *več prosocialnosti*, nižje pa *manj*. Višje aritmetične sredine ocen prosocialnega vedenja pomenijo *bolj prosocialno vedenje*, nižje pa *manj prosocialno vedenje*.

Ker smo izračunali vse aritmetične sredine s pomočjo pet-stopenjske (numerične) lestvice, jih lahko s pomočjo le-te (lestvice) interpretiramo tudi deskriptivno (glede na rezultat uvrščamo v lestvico).

V tabelah predstavljamo tudi seštevke aritmetičnih sredin za posamezne nize postavk bodisi prosocialnega bodisi agresivnega vedenja (vsak niz ima 10 postavk). Seštevki (v vseh tabelah) so med sabo primerljivi.

Enaka metodološka interpretacija (kot za izsledke prosocialnega vedenja, 1. del tabele) velja tudi za raziskovalne izsledke agresivnega vedenja (2. del tabele), kjer pomenijo večje aritmetične sredine bolj agresivno, manjše pa manj agresivno vedenje.

Sodeč po rezultatih, so najbolj prosocialno usmerjeni jeseniški učenci, namanj pa ljubljanski.

V drugem delu lestvice, kjer predstavljamo aritmetične sredine agresivnega vedenja, so za najbolj agresivne ocenjeni ljubljanski učenci, za najmanj pa jeseniški (obrnjena slika prvega dela tabele). Vendar so razlike v aritmetičnih sredinah, razen nekaterih izjem, tako majhne, da bi bila kakršna koli sklepanja, kje so učenci bolj in kje manj agresivni, napačna.

V tretjih in četrth razredih osnovnih šol so v prosocialnem in agresivnem vedenju že opazne nekatere spremembe

Razlike med rezultati tabele 4 in rezultati tabele 5 so opazne že na prvi pogled. Vlogo najbolj prosocialno usmerjenih učencev prevzamejo ljubljanski učenci, manj jeseniški in najmanj velenjski. Vendar so relativne razlike v aritmetičnih sredinah nekoliko manjše (kot za prve in druge razrede). Zaradi socializacijskih vplivov šole na razvoj učencev smo pričakovali, da se bodo aritmetične sredine ocen prosocialnega vedenja dvignile, kar se je zgodilo pri ljubljanskih in velenjskih učencih, pri jeseniških pa so le-te padle. Pojava, zakaj so jeseniški učenci v tretjem in četrtem razredu manj prosocialni, kot so njihovi vrstniki v prvem in drugem razredu, zaradi majhnega vzorca učencev in subjektivnega dejavnika pri ocenjevanju ni mogoče zanesljivo razložiti.

Tabela 5: Aritmetične sredine ocen prosocialnega in agresivnega vedenja učencev 3. in 4. r. OŠ Ljubljana, Jesenice in Velenje (n=163).

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Lj.	Jes.	Vel.	Sk.
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	4,14	5,64	5,58	5,78
Pomaga sošolcem	5,85	5,69	5,22	5,61
Sočustvuje s sošolci, ki se jim je zgodila nesreča	4,14	4,52	3,94	4,18
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	5,52	5,76	4,38	5,85
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje	4,25	4,57	5,54	4,10
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	5,94	5,55	5,30	5,64
S sošolci deli bonbone in sladkarije	4,06	5,71	5,50	5,79
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	4,05	5,90	5,88	5,95
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	5,99	5,52	5,30	5,66
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	5,65	5,07	2,92	5,27
Skupaj:	59,55	57,95	55,56	57,85

Spremenljivke agresivnega vedenja	Lj.	Je.	Vel.	Sk.
Se prepira in vpije na sošolce	2,51	2,79	2,42	2,46
Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga ovira	2,17	2,40	2,40	2,25
Kljubuje	2,35	1,95	2,48	2,28
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	2,24	2,64	2,26	2,55
Če ga nekdo izzove, se z njim stepo	2,24	2,52	2,02	2,25
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	1,62	1,51	1,82	1,61
Izziva konflikte	2,21	2,17	2,14	2,18
Sošolcem se posmehuje	2,04	1,98	2,20	2,07
Začenja pretepe s sošolci	1,85	1,95	1,58	1,79
Uničuje šolski pribor in opremo	1,48	1,14	1,42	1,37
Skupaj:	20,51	20,85	20,74	20,61

Aritmetične sredine ocen agresivnega vedenja (drugi del tabele) so precej izenačene, tudi glede na rezultate v tabeli 4. Če predpostavimo, da je agresivno vedenje povezano s pojavom medvrstniškega trpinčenja, je to izenačenost mogoče primerjati tudi z relativno izenačenostjo "ustrahovanja" v medvrstniškem trpinčenju v 2., 3. in 4. razredu (Olweus 1995, Dekleva 1996).

4.2. Učenke so bolj prosocialne in manj agresivne kot učenci

Rezultati naše raziskave potrjujejo splošno oceno, da je v ženski naravi več prosocialnosti in manj agresivnosti kot v moški. Ker so učenke in učence (enega razreda) ocenjevali isti razredniki, so bržkone uporabljali enaka ali vsaj podobna merila za deklice in dečke.

Tabela 6: Aritmetične sredine ocen prosocialnega in agresivnega vedenja vseh učencev OŠ po spolu (moški - $n=162$, ženski - $n=172$, skupaj - $n=334$).

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Moški	Ženske	t (Sign)
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	3,55	3,79	0,023
Pomaga sošolcem	3,43	3,79	0,001
Sočustvuje s sošolci, ki se jim je zgodila nesreča	3,95	4,08	
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	3,68	3,71	
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje	3,81	4,00	
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	3,58	3,60	0,021
S sošolci deli bonbone in sladkarije	3,58	3,76	
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	3,75	3,96	0,049
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	3,25	3,53	0,009
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	2,78	3,02	
Skupaj:	35,14	37,24	
Spremenljivke agresivnega vedenja			
Se prepira in vpije na sošolce	2,56	2,27	0,019
Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga ovira	2,59	1,98	0,000

Kljubuje	2,28	2,10	
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	2,66	2,15	0,000
Če ga nekdo izzove, se z njim stepe	2,81	1,90	0,000
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	1,75	1,47	0,004
Izziva konflikte	2,33	1,90	0,001
Sošolcem se posmehuje	2,32	1,81	0,000
Začenja pretepe s sošolci	2,06	1,49	
Uničuje šolski pribor in opremo	1,61	1,25	
Skupaj:	22,97	18,32	

V nizu desetih postavk prosocialnega vedenja so učenke v celoti bolj ocenjene od učencev, kar velja tudi za celoten niz desetih postavk agresivnega vedenja. S t-testom smo izračunali tudi statistično pomembne razlike. V prvem delu tabele je od desetih postavk polovica postavk s statistično pomembno razliko, seveda v korist učenk. V drugem delu tabele (aritmetične sredine ocenjenega agresivnega vedenja) pa je med učenci in učenkami kar 7 statistično pomembnih razlik (učenci so statistično pomembno bolj agresivni kot učenke).

Iz rezultatov, ki kažejo, da so učenke (deklince) bolj prosocialne in manj agresivne od fantov, pa bi bilo napačno sklepati, da deklice sploh niso agresivne. Izkustveno vemo, da so za deklice značilne bolj prikrite, navzven manj opazne in torej tudi manj moteče oblike agresivnega vedenja. Postavke agresivnega vedenja (anketnega vprašalnika) vsebujejo pretežno navzven odprte, fizične oblike agresivnosti, kar je bolj značilno za fante kot za deklice. Dopuščamo torej tudi metodološko pomanjkljivost v formulaciji postavk agresivnega vedenja.

4.3. Učenci hrvaških osnovnih šol so ocenjeni za bolj prosocialno in manj agresivno usmerjene kot njihovi slovenski vrstniki

Rezultate za hrvaški podvzorec smo povzeli po raziskavi J.Bašić (Bašić, 2000, s.85 - 97). Ker raziskovalka za aritmetične sredine ne navaja tudi standardnih odklonov, nismo mogli testirati statistične pomembnosti razlik. Zato pa smo si dovolili izračunati relativne razlike med aritmetičnimi sredinami slovenskih in hrvaških učencev.

Tabela 7: Aritmetične sredine ocen prosocialnega in agresivnega vedenja učencev 1. in 2. r. slovenskih OŠ (n=171) ter 1. in 3. r. hrvaških OŠ (n=397).

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Slo.	Hrv.	Razl., S/H
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	3,57	3,85	-0,28
Pomaga sošolcem	3,62	3,67	-0,05
Sočustvuje s sošolci, ki se jim je zgodila nesreča	3,84	3,80	0,04
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	3,55	4,17	-0,62
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec pokoduje	3,75	3,85	-0,10
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	3,36	3,63	-0,27
S sošolci deli bonbone in sladkarije	3,55	3,81	-0,26
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	3,77	3,97	-0,20
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	3,15	3,35	-0,20
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	2,57	3,46	-0,89
Skupaj:	34,71	37,54	-2,83

Spremenljivke agresivnega vedenja	Slo.	Hrv.	Razl., S/H
Se prepira in vpije na sošolce	2,35	2,20	0,15
Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga ovira	2,50	2,24	0,06
Kljubuje	2,09	1,80	0,19
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	2,44	2,55	-0,09
Če ga nekdo izzove, se z njim stepe	2,43	2,22	0,21
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	1,60	1,35	0,25
Izziva konflikte	2,04	1,64	0,15
Sošolcem se posmehuje	2,04	1,89	0,41
Začenja pretepe s sošolci	1,74	1,63	0,11
Uničuje šolski pribor in opremo	1,47	1,18	0,29
Skupaj:	20,50	18,68	1,73

Če izhajamo iz predpostavke, da so v tabeli 6 med aritmetičnimi sredinami z relativno razliko 0,21 že statistično pomembne razlike (na nivoju $P = 0,05$) in da so bili za hrvaški podvzorec 397 učencev 1. in 3. razreda osnovne šole značilni manj ekstremni standardni odkloni, ne bomo zagrešili najhujše metodološke napake, če bomo iz relativnih razlik, večjih od 0,21 sklepali, da obstajajo med rezultati slovenske in hrvaške raziskave določene razlike. Obstajata pa še dve metodološki težavi: prva, da sta podvzorca učencev po številu različna, druga, da predstavljajo slovenski podvzorec učenci prvih in drugih razredov osnovne šole, hrvaškega pa učenci prvih in tretjih razredov osnovnih šol.

Rezultati kažejo torej na višje ocenjeno prosocialnost učencev hrvaških šol in na višje ocenjeno agresivno usmerjenost učencev slovenskih šol. V nizu postavk prosocialnega vedenja imajo aritmetične sredine z relativnimi razlikami, večjimi od 0,21 v korist hrvaških učencev, naslednje postavke:

- Svoje šolske *potrebščine posoja* sošolcem.
- Šolske *potrebščine* sošolcev *pazi* kot svoje.
- Vesel je, če *dobi* sošolec kakšen nov *predmet*.
- S sošolci *deli bonbone* in *sladkarije*.

S *kurzivo* smo označili bistvene dele postavk, ki kažejo na poudarjen pomen materialnih pogojev uspešnega učenja (šolske potrebščine) in zadovoljnega otroštva (bonboni, sladkarije). Zaradi pretekle vojne so bržkone tudi hrvaški otroci čutili določeno pomanjkanje, zato je povsem razumljivo, da znajo bolj ceniti tisto, česar niso imeli dovolj ali sploh niso imeli.

Postavka "Sočustvuje s kaznovanimi sošolci" (19) ima največjo relativno razliko (0,89) v nizu prosocialnih postavk (v korist hrvaških učencev). Pomeni, da so le-ti za skoraj celo lestvično stopnjo bolj senzibilizirani (empatični) za kaznovane sošolce kot slovenski učenci.

V nizu postavk agresivnega vedenja so relativne razlike med aritmetičnimi sredinami v smeri večje agresivnosti slovenskih učencev pri naslednjih postavkah:

- Če ga nekdo izzove, *se z njim stepe*.
- Sošolcem *jemlje* šolske potrebščine.
- Sošolcem *se posmehuje*.
- *Uničuje* šolski pribor.

S *kurzivo* smo označili bistvene dele postavk. Da *se stepe* in *posmehuje*, je mogoče povezovati tudi s sicer večjo agresivno usmerjenostjo slovenskih učencev (od hrvaških), *jemanje* potrebščin drugim in *uničevanje* šolskega pribora pa z višjim materialnim standardom, morda celo z izobiljem, ko začenja materialni svet izgubljati vrednostni pomen.

4.4. Odstotna porazdelitev frekvenc na pet-stopenjski lestvici kaže na določene kritične situacije

Z odstotkovno porazdelitvijo frekvenc (relativnih frekvenc) za celotni slovenski in celotni hrvaški vzorec (tabela 8) bomo:

- poskusili analizirati 5 in več odstotne razlike med slovenskim in hrvaškim vzorcem,
- kot izhodišče za zaključek tega pisanja pa bomo poskusili analizirati kritične rezultate (samo) slovenskega vzorca.

Razlike med slovenskim in hrvaškim vzorcem, ki so razvidne iz tabele 7, potrjujejo naše ugotovitve k tabeli 6 s tem, da so v tabeli 7 razporejene po ocenjevalni lestvici. V nizu prosocialnih postavk v kategorijah *nikoli* in *redkokdaj* so odstotkovni deleži slovenskih učencev praviloma višji (od hrvaških), v kategorijah *pogosto* in *skoraj vedno* pa praviloma (razen v štirih primerih) nižji. To pomeni, da so slovenski učenci ocenjeni za manj prosocialne (od hrvaških). Če poskusimo te matematične razlike izraziti še opisno, bi lahko rekli, da:

- *hrvaški učenci raje (kot naši) posojajo svoje potrebščine sošolcem,*
- *bolj (kot naši) pazijo tuje potrebščine,*
- *bolj (kot naši) se veselijo, če kateri sošolec dobi kakšen predmet in*
- *mnogo bolj (kot slovenski učenci) sočustvujejo s kaznovanimi sošolci.*

V nizu postavk agresivnega vedenja so razlike manjše, največje in največ jih je v kategoriji *nikoli*, in to zopet v smeri večje agresivnosti slovenskih učencev. Če upoštevamo 5-odstotne razlike, bi lahko zapisali, da so slovenski učenci ocenjeni za:

- *bolj prepirljive (od hrvaških),*
- *bolj kljubovalne,*
- *naj bi večkrat jemali sošolcem njihove potrebščine,*
- *večkrat (kot hrvaški) izzivali konflikte,*

Tabela 8: Odstotna porazdelitev frekvenc prosocialnega in agresivnega vedenja po lestvici za slovenski vzorec (n=381) in hrvaški vzorec (n=964).

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)	
	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)	Slo (Hrv)
Posoja	1,0 (0,5)	12,5 (7,2)	24,9 (25,0)	42,5 (59,5)	19,4 (28,0)	100 (100)						
Pomaga	2,1 (1,2)	11,5 (11,9)	29,4 (28,9)	56,5 (58,5)	20,7 (19,4)	100 (100)						
Sočustvuje v nesreči	5,1 (0,2)	5,1 (0,2)	17,8 (22,1)	55,9 (58,5)	58,6 (54,5)	100 (100)						
Pazi potrebsčine	6,0 (1,8)	11,0 (5,9)	21,8 (14,5)	29,4 (39,7)	51,8 (41,5)	100 (100)						
Žal mu je	2,1 (0,9)	7,9 (4,7)	19,9 (22,4)	57,5 (59,7)	52,8 (52,1)	100 (100)						
Vesel je za predmet	2,1 (0,7)	11,5 (6,0)	55,2 (29,7)	59,4 (44,2)	12,1 (19,4)	100 (100)						
Deli bonbone	2,9 (1,1)	8,9 (5,9)	50,7 (28,5)	52,5 (56,2)	25,2 (28,2)	100 (100)						
Ustreže	1,5 (0,4)	6,8 (5,9)	25,2 (21,9)	58,1 (47,0)	28,6 (27,7)	100 (100)						
Vesel zmage sošolca	2,9 (2,5)	15,1 (9,8)	55,9 (54,8)	57,5 (56,9)	12,6 (16,1)	100 (100)						
Sočustvuje s kaznovanim	11,1 (1,5)	25,9 (9,2)	51,5 (27,8)	21,5 (59,7)	11,8 (21,8)	100 (100)						
Spremenljivke agresivnega vedenja	Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)		Slo (Hrv)	
Se prepira, vpije	27,8 (55,5)	29,4 (28,1)	24,4 (22,5)	15,0 (10,1)	5,4 (4,2)	100 (100)						
Hoče, odrine	55,4 (59,7)	27,0 (26,5)	18,9 (20,7)	14,2 (9,4)	4,5 (3,6)	100 (100)						
Kljubuje	56,2 (58,2)	24,7 (25,9)	19,7 (15,0)	15,5 (7,9)	5,9 (2,9)	100 (100)						
Zmagati za vsako ceno	29,9 (24,8)	26,8 (25,0)	25,1 (22,1)	14,2 (17,6)	6,0 (10,5)	100 (100)						
Se stepe	59,4 (40,5)	25,1 (24,6)	16,5 (17,9)	15,6 (9,2)	7,6 (7,8)	100 (100)						
Jemlje potrebsčine	60,4 (75,5)	22,6 (16,7)	11,0 (7,4)	4,7 (1,9)	1,5 (0,5)	100 (100)						
Izziva konflikte	42,8 (61,6)	24,1 (18,9)	19,2 (11,2)	11,5 (5,7)	2,4 (2,6)	100 (100)						
Se posmehuje	42,0 (47,8)	27,5 (26,6)	19,9 (16,8)	7,9 (6,2)	2,9 (2,6)	100 (100)						
Začenja pretepe	61,7 (65,4)	17,6 (19,4)	11,0 (9,8)	7,6 (5,5)	2,1 (2,2)	100 (100)						
Uničuje pribor	74,5 (82,1)	15,4 (10,8)	7,9 (4,9)	5,1 (1,5)	1,0 (0,8)	100 (100)						

- se bolj (kot hrvaški) posmehovali svojim sošolcem in
- naj bi uničili več šolskega pribora (kot hrvaški vrstniki).

Iz izkušenj vemo, da zgodnje agresivno vedenje z večjo kronološko starostjo ne pojenja samo od sebe, še več, neobravnavano in v razvojno neugodnih razmerah se vse bolj in bolj razrašča. To ugotavlja tudi Bašičeva (2000, s. 97). Zato bomo za zaključek našega pisanja in izhajajoč iz raziskovalnih ugotovitev opozorili na situacije, ki so po naši strokovni presoji rizične. Pri tem pa si bomo pomagali tako, da bomo v nizu postavk prosocialnega vedenja sešteli v stolpcu »Vsota 1« odstotke kategorij *nikoli* in *redkokdaj*, v stolpcu »Vsota 2« pa odstotke kategorij *nikoli*, *redkokdaj* in *včasih*, in v primeru, če bo seštevek v stolpcu »Vsota 1« večji od 10,0, postavko šteli za rizično, če pa bo poleg tega še seštevek v stolpcu »Vsota 2« večji od ene tretjine (33,3%), bomo šteli postavko za zelo rizično (pomanjkanje prosocialnosti). Pri tej metodološki akrobaciji bomo kategorijo *včasih* jemali za neodločenost in jo vključili v rizični del tabele. Enako bomo storili s postavkami agresivnega vedenja, le da bomo v rizično področje šteli pri stolpcu »Vsota 1« kategoriji *pogosto* in *skoraj vedno*, v stolpcu »Vsota 2« pa kategorije *včasih*, *pogosto* in *skoraj vedno*. Če bo seštevek odstotkov v stolpcu »Vsota 1« večji od 10,0, bomo postavko šteli za rizično, če pa bo poleg tega še seštevek v stolpcu »Vsota 2« večji od ene tretjine (33,3), bomo šteli postavko za zelo rizično. To merilo smo si izmislili sami in ga pravzaprav v tem primeru preskušamo (kako bo vzdržal).

Tabela 9: Vsote odstotnih deležev postavk prosocialnega vedenja ter vsote odstotnih deležev postavk agresivnega vedenja za slovenske osnovnošolce;²

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Vsota 1	Vsota 2
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	13,3	27,2
Pomaga sošolcem	13,4	42,8
Sočustvuje s sošolci, ki se jim je zgodila nesreča	6,2	21,0
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	17,0	38,8
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje	10,0	29,9
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	13,4	48,6

²Poudarjen tisk pomeni zelo rizične spremenljivke.

S sošolci deli bonbone in sladkarije	11,8	42,5
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	8,1	33,3
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	14,0	49,9
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	35,0	66,6

Postavke agresivnega vedenja:	Vsota 1	Vsota 2
Se prepira in vpije na sošolceve	18,4	42,8
Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga ovira	18,7	37,6
Kljubuje	19,4	39,1
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	20,2	22,3
Če ga nekdo izzove, se z njim stepe	21,2	37,2
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	6,0	17,0
Izziva konflikte	13,9	33,1
Sošolcem se posmehuje	10,8	30,7
Začenja pretepe s sošolci	9,7	20,7
Uničuje šolski pribor in opremo	4,1	12,0

Upoštevajoč predlagana merila za ocenjevanje rizičnosti bodisi v smeri pomanjkljive prosocialnosti ali pa v smeri prevelike agresivnosti lahko na podlagi rezultatov raziskave sklenemo, da bi se učencem kazalo posvečati v naslednjih ozirih:

- Spodbujati več pripravljenosti pomagati sošolcem, tudi drugim ljudem.
- Bolje paziti na potrebščine in sploh lastnino sošolcev.
- Razvijati pozitivno privoščljivost, iskreno privoščiti drugim.
- Deliti priboljške s sošolci.
- Priznati, privoščiti drugim, da so boljši tudi tedaj, ko zmagujejo.
- Razvijati empatične sposobnosti, sočustvovanje s sošolci v duševnih stiskah.
- Manj prepiranja z vrstniki.
- Strpnost do drugih.
- Manj destruktivnega kljubovanja.
- Strpnosti do drugih tudi v fizičnem smislu.

- Manj izzivanja konfliktov.
- Manj posmehovanja.

4.5. Razlike v pogledu prosocialnega in agresivnega vedenja so tudi med vzorcema vseh anketiranih slovenskih in vseh anketiranih hrvaških učencev

Primerjava aritmetičnih sredin prosocialnega in agresivnega vedenja vzorcev vseh anketiranih slovenskih ($n = 381$) in vseh anketiranih hrvaških učencev ($n = 964$) kaže podobno razporeditev, kot smo jo dobili s primerjavo vzorcev prvih in drugih razredov učencev slovenskih osnovnih šol ter prvih in tretjih razredov učencev hrvaških osnovnih šol (tabela 7). Žal pa tudi za celotni hrvaški vzorec nismo imeli vseh podatkov za izračunavanje statistično pomembnih razlik (s hi-kvadrat testom). Zato bomo tudi tukaj uporabili relativne razlike med aritmetičnimi sredinami, ki so večje od $\pm 0,21$ (izhajajo iz predpostavke, da bi relativna razlika $\pm 0,21$ že utegnila biti statistično pomembna).

Tabela 10: Aritmetične sredine ocen prosocialnega in agresivnega vedenja za vzorec vseh slovenskih in hrvaških učencev OŠ in dijakov ($n=381$) ter vseh hrvaških učencev OŠ ($n=964$).

Spremenljivke prosocialnega vedenja	Slo	Hrv	Razl., S/H
Svoje šolske potrebščine posoja sošolcem	3,67	3,87	-0,20
Pomaga sošolcem	3,62	3,65	-0,01
Sočustvuje s sošolci, če se jim zgodi nesreča	3,98	4,02	-0,04
Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje	3,70	4,14	-0,44
Žal mu je, če se v igri kakšen sošolec poškoduje	3,91	3,97	-0,06
Vesel je, če dobi sošolec kakšen nov predmet	3,48	3,76	-0,28
S sošolci deli bonbone in sladkarije	3,68	3,84	-0,16
Če ga sošolec za kaj poprosi, mu ustreže	3,86	3,98	-0,12
Vesel je, če kakšen sošolec zmaga v igri	3,45	3,54	-0,11
Sočustvuje s kaznovanimi sošolci	2,99	3,71	-0,72
Skupaj	36,32	38,46	-2,14

Spremenljivke agresivnega vedenja	Slo	Hrv	Razl., S/H
Se prepira in vpije na sošolce	2,37	2,20	0,17

Če hoče nekaj dobiti, odrine tistega, ki ga pri tem ovira	2,25	2,10	0,15
Kljubuje	2,26	1,91	0,35
V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno	2,40	2,64	-0,24
Če ga nekdo izzove, se z njim stepe	2,27	2,21	0,06
Sošolcem jemlje šolske potrebščine	1,64	1,59	0,25
Izziva konflikte	2,07	1,68	0,39
Sošolcem se posmehuje	2,02	1,89	0,13
Začenja pretepe s sošolci	1,70	1,63	0,07
Uničuje šolski pribor in opremo	1,45	1,28	0,15
Skupaj	20,41	18,93	1,48

V tabeli spremenljivk prosocialnega vedenja so vse aritmetične sredine za hrvaški vzorec večje od aritmetičnih sredin slovenskega vzorca, nekatere kar s precejšnjo relativno razliko ("Sočustvuje s kaznovanimi učenci", "Šolske potrebščine sošolcev pazi kot svoje", itd.).

V tabeli spremenljivk agresivnega vedenja so slovenski učenci ocenjeni za manj agresivne samo pri spremenljivki "V igrah s sošolci želi zmagati za vsako ceno", pri ostalih devetih pa za bolj agresivne od hrvaških.

Kakršnekoli interpretacije bi bile iz metodoloških razlogov (manjši in ne povsem reprezentančni slovenski vzorec od hrvaškega) in pomanjkanja drugih, za mednarodne/medkulturne raziskave relevantnih informacij, tvegano ter za ene in druge učence krivično početje. Nikomur pa seveda ne branimo, da o rezultatih razmišlja in da poskusi zadevi priti do dna z metodološko bolj zanesljivo raziskavo.

5. Povzetki in sklepne misli

Ne glede na to, da smo že v tekstu opozarjali, da zaradi nekaterih metodoloških pomanjkljivosti rezultatov naše raziskave ni mogoče posploševati (slovenski vzorec je premajhen in ne povsem reprezentančen), mislimo, da bi se raziskovani problematiki kazalo posvetiti bolj sistematično v slovenskem in širšem prostoru (med vsemi sosednjimi državami). Ko bodo s priključitvijo Slovenije EU meje

izgubile formalno ločitveni pomen, se bo pretok kulturnih vplivov gotovo povečal (v dobrem in slabem pomenu). Najboljša preventiva zoper pretakanje negativnih vplivov je vzgoja za strpne medsebojne odnose in tvorno sožitje (prosocialno vedenje) in hkrati razumno varovanje narodnostne in posameznikove identitete (kultiviranje agresivnega vedenja). Pri tem lahko opravijo pomembno nalogo vse vzgojno-izobraževalne institucije.

Ob posameznih tabelah smo razmišljali takole:

Tabeli 4 in 5: Pričakovali smo, da se bo prosocialna vedenjska usmerjenost učencev osnovnih šol od manjše začetne (prvi, drugi razred) z leti šolanja (v tretjem, četrtem razredu) stopnjevala. Večji trend pozitivnega stopnjevanja prosocialnega vedenja smo ugotovili pri učencih ljubljanske osnovne šole, nekoliko manjšega pri učencih velenjske osnovne šole, pri jeseniških učencih pa smo odkrili večjo prosocialno usmerjenost v prvem in drugem razredu, v tretjem in četrtem pa se (relativno) zmanjša. Pojav bi kazalo bolj sistematično raziskati (morda med učenci vseh jeseniških osnovnih šol).

Tabela 6: Prav nič nismo bili presenečeni nad rezultati, ki kažejo, da so učenci relativno bolj agresivno usmerjeni kot učenke. To vemo že od nekdaj in presenečeni bi bili, če bi bilo drugače. Glede na to, da so v setu deset spremenljivk v zvezi z agresivnim vedenjem, poleg "fantovskih" (odrine drugega, se stepe, jemlje stvari itd.) tudi "dekliške" (se prepira, izziva konflikte, se posmehuje itd.), smo kritično pomislili na dvojce: Prvič, da so učence ocenjevale učiteljice, ki so običajno bolj dovzetne za vidne oblike agresivnega vedenja, drugič, da je v naši kulturi agresivnost rezervirana za moške.

Tabeli 7 in 10: Glede na večletne vojne razmere na Hrvaškem smo pričakovali, da bo agresivnost hrvaških učencev ocenjena višje kot isti pojav pri slovenskih učencih. Rezultati obeh tabel pa kažejo ravno nasprotno (hrvaški učenci so bolj prosocialno usmerjeni in manj agresivni kot slovenski). Zaradi že omenjenih metodoloških pomanjkljivosti pa je dvom v absolutno vrednost teh rezultatov povsem upravičen. Kot smo že v uvodnem odstavku sklepnih misli omenili, bi bila lahko sistematična raziskava med vsemi sosednimi državami v tem pogledu kar zanimiva.

Tabela 9: Rezultati tabele kažejo celovitost agresivne vedenjske usmerjenosti učencev slovenskih osnovnih šol, v okviru vseh spre-

menljivk, tudi v nizu (desetih) prosocialnih, za katere smo upoštevali nikalne stopnje "nikoli", "poredko" in "včasih". Pomanjkanje prosocialnosti sicer ni mogoče šteti za neposredno agresivno usmerjenost, lahko pa jo ocenjujemo za latentno obliko (iz nje se lahko v "ugodnih" pogojih razvije neposredna agresivnost). Tako pomenijo višji seštevki večjo agresivno usmerjenost. Če pokomentiramo samo rezultat, da nikoli ali redkokdaj ali samo včasih sočustvuje s kaznovanimi učenci kar 66,6% vrstnikov, je več kot jasno, da je treba začeti resno razmišljati o vzgoji v socialno-pedagoškem smislu. Ostale rezultate s te tabele lahko kritično presodite sami.

Literatura

Bašić, J. (2000). *Od primarne prevencije do ranih intervencija*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučelišta u Zagrebu.

Cartledge, G., Milburn, J. F. (1995), *Teaching Social Skills to Children and Youth*. Boston: Allyn and Bacon,

Dekleva, B. (1996). *Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Galeša, M., Gartner, B., Palir, R. (1972). *Vzroki osipa v osnovni šoli*. Maribor: Obzorja.

Kos, A. (1992). *Osnovna šola in duševno zdravje*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Olweus, D. (1995). *Trpinčenje med učenci*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

SSKJ, 4.knjiga. (1985). Ljubljana: SAZU, DZ Slovenije.

Toličič, I. in Zorman, L. (1970). Socialno-ekonomski položaj družine in otrokova uspešnost. *Teorija in praksa*, št.2, str 566-567.

Vlahović-Štetić, V. (1992). *Priručnik za Skalu za procjenu agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Izvirni znanstveni članek, prejet oktobra 2000.